

מאורות

אורות ישראל
מכללת אקדמית לחינוך

מייסודן של מכללת מורשת יעקב
ומכללת אורות ישראל

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

ליל שבת: זמירות - מנוחה ושמחה

"קדשהו במאכל" – כיצד?

וצומא רבא וחגא דמטללתא [=ראש השנה, יוה"כ וחג הסוכות] (אסתר רבה ז, יב).
דומה כי על השאלה כיצד נמצאת קדושה במאכל ובמשתה ניתן לענות בשני אופנים:

א. דברי תורה ותשבחות בסעודה

במסכת מגילה (יב, ע"ב) מובאים דברי רבא לפיהם: "יום השביעי שבת היה, שישראל אוכלין ושותין, מתחילין בדברי תורה ובדברי תשבחות. אבל אומות העולם שאוכלין ושותין – אין מתחילין אלא בדברי תיפלות [=שטות]. וכן בסעודתו של אותו רשע, הללו אומרים: מדיות נאות, והללו אומרים: פרסיות נאות".

לאור דרשה זו ניתן לומר כי השבת מתקדשת באמצעות הסעודות כאשר נלווה להם ממד דתי של קדושה המתבטא באמירת דברי תורה ודברי תשבחות.

ב. כוונה לשם שמים בסעודה

ביחס לדברי המשנה, "וכל מעשיך יהיו לשם שמים" (אבות ב, יב) כותב הגר"א כך:

אפילו בעניינים הגשמיים, והזהירו על מידת התאוה ביותר, שכל אכילה ושתייה יהיה לשם שמים [...] וכן אכילת השבתות ותענוגו, וקראת לשבת עונג (ישעיה נח, יג) [...] כי אין הנשמה שלימה אלא אם כן באכילה ושתייה, שיתיישב הגוף, וזהו סעודת לוי' לעתיד לבוא (בבא בתרא, עה ע"א), וכן כל הסעודות של מצווה [...] שקושר רוחני בגשמי במאכל, כי הגוף נהנה במאכל והנשמה בכוונת האכילה לשמו (הגר"א, פירוש על כמה אגדות, ירושלים תשנ"ז, עמ' עט).

על פי הדברים הללו ניתן לומר כי אין קדושה באכילה כשלעצמה, אלא אנו מעניקים לה ממד דתי של קדושה על ידי כוונה, כגון כוונה בעת האכילה לקיים את מצוות עונג שבת או את מצוות שלוש סעודות בשבת.

בסיכומו של דבר יוצא כי התענוגות בשבת באמצעות סעודות היא בגדר מצווה, יינתן עליה שכר כמופיע במזמור הנדון ("יזכו לרב טוב המתענגים בה") ואף מצוי בה מוטיב של קדושה. מוטיב זה מוצא את ביטוי באופן השלם ביותר כאשר סעודות השבת נעשות מתוך כוונה לענג את השבת וכאשר נלווים להם דברי תורה וזמירות.

הרב ד"ר אורי נויבירט וגב' נועה נויבירט,
מדריכה פדגוגית במסלול הגיל הרך

הבית האחרון של מזמור "מנוחה ושמחה" עוסק בין היתר בשכר שיינתן למי שמענג את השבת, ובלשון המזמור, "יזכו לרב טוב המתענגים בה". כלומר שהמענגים את השבת יזכו לטובה מרובה. הרעיון שלפיו התענוגות בשבת באמצעות מאכל ומשתה מזכה בשכר פותח וגובש כבר בספרות חז"ל. כך מובא למשל במסכת שבת (דף קיח):

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים [כלומר: אין לה קץ – רש"י] [...] אמר רב יהודה אמר רב: כל המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו, שנאמר: "והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך" (תהלים לז) [...] במה מענגו? רב יהודה [...] אמר: בתבשיל של תרדן, ודגים גדולים, וראשי שומין. רב חייא בר אשי אמר רב: אפילו דבר מועט, ולכבוד שבת עשאו – הרי זה עונג. מאי היא? [מה הוא "דבר מועט" זה?] – אמר רב פפא: כסא דהרסנא [דגים קטנים מטוגנים – רש"י].

זאת ועוד. גם על אכילת שלוש סעודות בשבת עשוי להינתן שכר, כפי שביטא זאת רב נחמן, "יתתי לי דקיימתי שלש סעודות בשבת" (שבת קיח ע"ב), כלומר תבוא עליי ברכה על כך שקיימתי שלוש סעודות בשבת. יש להעיר, כי עונג שבת בכלל ואכילת שלוש סעודות בפרט אף קיבלו בהלכה גדר של מצווה וחובה (ראו למשל: רמב"ם הלכות יום טוב פרק ו, הלכה טז, שולחן ערוך אורח חיים, הלכות שבת, סימן רצא, א ומשנה ברורה שם, סעיף קטן א).

על פי מקורות חז"ל התענוגות בשבת באמצעות מאכל ומשתה אינה רק מזכה בשכר או בברכה, אלא היא מהווה גם מרכיב מרכזי בקדושת השבת. כך מופיע במדרש על הביטוי "מקראי קודש" האמור ביחס לשבת ולימים טובים: "קדשהו במאכל, קדשהו במשתה, קדשהו בכסות נקייה" (מכילתא דרשב"י, פרק יב).

מתקבל על הדעת שאנו מקדשים את השבת באמצעות לבישת בגדים חגיגיים, אך עשויה להתעורר השאלה כיצד מתקדשת השבת דרך מעשים גשמיים של אכילה ושתייה או אכילת שלוש סעודות.

אגב, שאלה דומה מושמת בפיו של המן האומר לאחשוורוש, על פי המדרש:

שניהון רברבן [=שיניהם של היהודים גדולות בגלל...] שאוכלין ושותין ואומרים עונג שבת עונג יום טוב, שהן מכניסין פחת בממונו של עולם [=פוגעים בכלכלה העולמית], חדא לשבעה יומין שבתא [=שבת פעם בשבוע] [...] בניסן פיסחא [=פסח], בסיון עצרת [=שבועות], בתשרי ריש שתא

תולדות בני נחור (בראשית כב, כ-כד)

בסוף פרשתנו, מיד לאחר סיפור עקדת יצחק, מובאת רשימת בניו של נחור (בראשית כב, כ-כד). מדוע מספרת לנו התורה על תולדותיו של נחור? מדוע זה חשוב דווקא כעת? נציע שלוש תשובות המתארות שלוש נקודות מבט.

בפשטי המקראות, תפקידם של פסוקים כ-כד מובן וברור: התורה מציגה בפנינו את רבקה, כהקדמה לסיפור אירוסיה יצחק ורבקה (בראשית כד). כלומר, כדי שנדע מי זאת רבקה ומה הרקע המשפחתי שלה, מקדימה התורה לספר על אילן היוחסין של משפחתה.¹ מניין לנו שאלו פשטי הכתובים? רבקה יוצאת דופן ברשימת תולדותיו של נחור, בגלל שתי סיבות: ראשית, רבקה היא אישה. נשים, בדרך כלל, אינן נזכרות ברשימות תולדות ובאילנות יוחסין; שנית, רבקה היא בת הדור השלישי לנחור (נכדה), בזמן ששאר הבנים המוזכרים הם בני הדור השני (בנים). נראה שהתורה רצתה להדגיש ולהבליט את רבקה בתוך רשימת התולדות.

מספר הבנים (והבת) שנולדו לנחור מלמדים על אפשרות נוספת. פסוקים כ-כד מתארים שנים-עשר בנים (ונכדה אחת) שנולדו לנחור משתי נשים (מלכה וראומה). בספר בראשית מצאנו אישים נוספים שנולדו להם שנים-עשר צאצאים: ישמעאל (כה, יב-טו) ויעקב (לה, כב-כו). בתנ"ך בכלל ובספר בראשית בפרט המספר שנים-עשרה הוא מספר טיפולוגי – מספר שאינו מייצג את המשמעות הכמותית של הדבר הנספר, אלא מסמל ערך או רעיון – המייצג שלמות והרמוניה.² המספר שנים-עשרה מייצג משפחה מבוססת ומגובשת שברבות הימים תהפוך לעם.

אם כך הדבר, נראה שהתורה רומזת לנו על שלושה מאבקים בין אבות המשפחות: בין אברהם ונחור, בין יצחק וישמעאל, ובין יעקב ועשו. בכל אחד משלושת הזוגות קיים מאבק על המשכיות המשפחה ועל מעמדה, המתבטא בלידת שנים-עשר בנים. בשני הדורות הראשונים גברו נחור וישמעאל על אברהם ויצחק (בהתאמה). הראשונים הצליחו להעמיד משפחה בת שנים-עשרה נפשות ואילו האחרונים לא הצליחו לעשות כך. בדור השלישי גבר יעקב על עשו בכך שהצליח להעמיד

שנים-עשר בנים שברבות הימים הפכו לשנים-עשר שבטים – עם ישראל.³ אמור מעתה: יש להתייחס לפרשת תולדות בני נחור מתוך פרספקטיבה רחבה – עיון בפרשות התולדות שבספר בראשית. אם נעשה כך, נראה שאברהם אמנם הפסיד בקרב, אך יעקב נכדו עתיד לנצח במלחמה.

נפנה כעת לנקודת המבט השלישית. בתחילת פרשת בני נחור נאמר: "וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיָּגֵד לְאַבְרָהָם לֵאמֹר [...] (כב, כ). התורה קושרת את בשורת הולדת בני נחור לסיפור עקדת יצחק הקודם לו (כב, א-ט),⁴ אך מדוע? נראה שהדבר מעיד על גדולתו הייחודית של אברהם אבינו. בחלקו הראשון של הפרק מתארת התורה את צו ה' לאברהם לשחוט את בנו. אברהם אינו מתממה והולך לעשות את רצון קונו. דרך כלל, למדים מכאן על גדולתו הרוחנית והאמונית – אב המוכן להקריב את בנו בגלל צו ה'. לדעתנו אין הניסיון מסתיים כאן. לאחר שאברהם חוזר מהעקדה הוא שומע שלנחור אחיו נולדו שנים-עשר בנים. פָּרַע הרגיש ביותר, לאחר שכמעט איבד את בנו, הוא מתבשר שלנחור נולדו כל כך הרבה בנים. אם עד כה אברהם נהג בקור רוח ובאופק, כעת הוא היה צריך להישבר. אברהם היה יכול להטיח כלפי השמים: "כיצד ייתכן שאני עובר יסורים קשים עד שנולד לי בן וגם אז הוא כמעט נהרג על ידי, בזמן שלנחור אחי נולדים סתם כך, ללא מאמץ, כל כך הרבה ילדים? היכן הצדק האלוהי? הרי אני עובד את ה' ומאמין בו ואילו נחור אחי עובד עבודה זרה וכופר בעיקרי". הרהור כזה היה מתחייב אצלנו, אך לא אצל אדם במעלתו של אברהם אבינו. למרות סמיכות ההודעה על הולדת בני נחור לעקדת יצחק, אברהם נשאר באמונתו התמימה והאיתנה.

לסיכום, מצאנו שלוש תשובות לחשיבותה ולמיקומה של פרשת תולדות בני נחור: (1) בפשטי המקראות הפרשה נצרכה כדי להציג בפנינו את רבקה; (2) המספר שנים-עשרה רומז למאבק תלת-דורי בספר בראשית; (3) סמיכות הפרשה לסיפור עקדת יצחק מלמד על גדולתו של אברהם אבינו. יהי רצון שנזכה למעלתו של אברהם אבינו!

נטע מנצור

סטודנטית במסלולים לגיל הרך ולחינוך מיוחד

בכל דרכיך דעהו

הרב יצחק יעקב ריינס

ת"ר-תרע"ה (1839-1915)

ברוריה מכמך

מגדולי התורה ביהדות ליטא ומייסד תנועת המזרחי

הרב ריינס התעסק רבות בשאלת דרכי הלימוד והחינוך. הוא ידע כי צעירים יהודים רבים נושאים את עיניהם ללימודים כלליים ולהשכלה במקצועות המדע השונים, אשר לא נמצאו במוסדות החינוך הקיימים, ישיבות ובתי מדרש שבהם עסקו רק בלימודי קודש. מי שרצה לקנות השכלה כללית ומדעים חייב היה ללמוד בגימנסיה או באוניברסיטה, אשר לא היו פתוחות בדרך כלל בפני יהודים בכלל, ובפרט בפני יהודים שומרי תורה ומצוות. רבים מבין אלו שהתעניינו בהשכלה מסוג זה נטשו את דרך התורה וניסו להידמות בכול לגויים.

הרב ריינס ראה את הסכנה הטמונה בקרע זה. הוא הגיע למסקנה ששורש הבעיה טמון בכך שצעירים החושקים בהשכלה ובמדע נאלצים לרעות בשדות זרים מפני שאינם יכולים למצוא דברים אלה בביתם. מכיוון שהיה משוכנע שתורה ומדע משלימים זה את זה ועולים בקנה אחד, סבר שהדרך לתיקון המצב תימצא על ידי הכנסת שינויים בסדרי החינוך בישיבות, היינו על ידי הכנסת לימודי חול לתכנית הלימודים. לימודי החול בישיבות יהיו על טהרת הקודש ולא להפך. ברגע שהצעירים יקבלו את אשר הם חפצים בגלוי בישיבה הם לא יחפשו זאת בסתר.

בשנת 1885 הקים את ישיבת "תורה ודעת" בלידא, מוסד תורני-חינוכי שעיקרו לימוד תורה בשילוב לימודי חול. להלן חלק מהעקרונות שעליהם הושתתה הישיבה:

- הישיבה צריכה לתת לתלמידיה סיכום ידוע של גמרא, פירוש רש"י, תוספות, "ראשונים" ו"אחרונים" ופוסקים, במידה הדרושה לרב בישראל. דרך הלימוד תהיה על פי השכל הישר וההיגיון;
- הישיבה צריכה לתת לתלמידיה את הידיעה ההגונה בתנ"ך, בשפה העברית ודקדוקה ושימושה למעשה, דברי ימי-ישראל בהארה נכונה מנקודת היהדות המסורתית, ספרות ישראל וידיעת ביבליוגרפיות נחוצות;
- הישיבה צריכה לתת לתלמידיה ידיעת חול בשיעור של בית ספר עירוני, כמו ידיעת השפה הרוסית לדיבור ולכתיבה באופן שלם ונכון, ההיסטוריה הכללית והרוסית, גאוגרפיה של כל חמשת חלקי התבל בכלל ובפרט, אריתמטיקה, גאומטריה, אלגברה, וגם ידיעת הטבע במידה מסוימת.

ב-1902 היה הרב ריינס מייסדה ונשיאה הראשון של תנועת "המזרחי". שם התנועה הוא קיצור של השם מרכז רוחני שאותו רצו מבשרי הציונות להקים בארץ ישראל.

מקורות

- שפירא, י', הגות, הלכה וצינונות – על עולמו הרוחני של הרב יצחק יעקב ריינס, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2002.
- בת-יהודה, ג', איש המאורות, רבי יצחק יעקב ריינס, מוסד הרב קוק, ירושלים תשמ"ה.

³ לנחור וליעקב נולדו שמונה בנים מהגבירות, ארבעה בנים מהשפחות ובת (או נכדה) אחת.

⁴ רש"י (בפירושו לפס' א) תבע כלל: "כל מקום שנאמר 'אחר הדברים האלה' – מחובר על הפרשה שלמעלה". נוכל ליישם כלל זה גם במקרה שלנו (כ).

¹ רש"י (בפירושו לפס' כ).

² ג' בן עמי צרפתי, "מספר", אנציקלופדיה מקראית, ה, ירושלים תשל"ח, טורים: 170-185; ג' ברזילי, "דרך שלושות ימים: למשמעותו של ביטוי מספרי במקרא ובפרשנות הקדומה", מחקרי מורשתנו, ב-ג (תשס"ד), עמ' 17-28.